

"Bruksböckerna berättar" var en serie i tio delar som publicerades i personaltidningen "Mängen" 1983:2, 1984:1, 1984:2, 1985:1, 1985:2, 1986:1, 1986:2, 1987:1, 1987:2 och 1988:1.

Bruksböckerna berättar I

KOSTA GLASBRUK ANLÄGGES 1736 – 1742

Den 6 november 1735 erhöll Holtsfjärden och Hovjägmästaren Lars Johan Silversparre från Os i Gällaryd socken Kongl. Maj:ts och Rikens Commerce Collegii privilegiebrev för inrättande av ett glasbruk å Cronhemmanet Johanstorp uti Wexiö län och Lindhofda sochen. Silversparre var en initiativrik man. Han hade redan vid 30 års ålder anlagt Klavreströms Järnbruk och blev nu den egentlige upphovsmannen till Kosta Glasbruk.

Någon glasbruksanläggning kom på grund av bland annat »de större besvärigheter för allmogen med Fambneveds lefwerrerrande» ej att uppföras i Johanstorp. Det kom att dröja ända till 1856, då en mindre hytta uppfördes där. Silversparre var sedan 1729 ägare till 3/8 av hemmanet Dävedshult i Ekeberga socken, och beslöt nu att anlägga glasbruket här i stället för på Johanstorp som ansågs mera centralt beläget, 8 mil från Calmar, drygt 8 mil från Carlscrona och 5 mil från Wexiö. Tillgången av bränsle och kiselsten ansågs god. 1738 köpte Silversparre ytterligare 3/8 av samma hemman – därmed ansågs bränsletillgången tryggad.

Ett för Kosta Glasbruk viktigt beslut fattades den 24 augusti 1738, då Landshövdingeämbetet påbjudit en sammankomst i Dävedshult. Kallade voro: för Låseboda Jernbruk högachtade Daniel Schröder och för Sävsjöströms Bruk Bruksinspektoren Hindrich Kraak samt traktens allmoge för att höra deras synpunkter.

Brukspatron Schröder hade inga invändningar förutsatt att ved och timmer ej fick anskaffas från hemmanen i Fagerhult, Ryd, Kiälleskruv, Hulterstad, Berghult och Transjö. Bruksin-

spektoren Kraak yttrade att han redan besvärat sig hos Kungl. Bergskollegium vad gällde en anläggning i Johanstorp, men då det nu avsåg en glasbruksanläggning i Dävedshult hade han ingen erinran förutsatt att densamma ej skulle vara till förfång för betjäningen till Säfsjöströms Jernbruk anslagne Hemman Lenhovda socken. Allmogen synes vara välvilligt inställda till anläggningen och hade ingen erinran att göra.

Den 18 november 1740 ingavs till lagmannen Inspektoren vid Orrefors Järnbruk protest »Ödmukt Memorial» mot anläggningen. Han förgav bl.a. farhågor för malmfororna från Siöarna Sand-sjön-Skiärsjön och Östraby Siö i så hög grad störas att tillverkningen komme att minskas med påföljd att Kongl. Maj:ts och Cronan kan därav få sin tillbörliga ränta och avgift äventyrad. Protesten lämnades tydligen utan avseende. Den 20 december 1740 erhöll Silversparre Kongl. Commerce Collegii att uppföra det år Johanstorp Privilegerade glasbruket på kronoskattehemmanet Dävedshult.

Samma år fördes förhandlingar mellan Silversparre och Koskull och Stael von Holstein om överlåtelse av Johanstorp och Dävedshult med Privilegier. Det var tydligen inga problemfria underhandlingar, slutlig överenskommelse träffades inte förrän den 22 april 1743, då privilegierna överläts till de nya ägarna och Dävedshult omdöptes till Kosta (de första stavelserna i de nya ägarnas namn). Sverige hade nu fått sitt femte glasbruk (tidigare fanns Kungsholms glasbruk i Stockholm, Björknäs glasbruk på Värmdö, Skånska glasbruket i Perstorp och Ettorps glasbruk i Halland).

Fortsättning följer i nästa nummer av Mängen.

Eric Karlsson

Bruksböckerna berättar II

DEN FÖRSTA HYTTAN 1742

Redan 1741 påbörjades byggandet av en glashytta väster om caracktärbyggnaden och förberedelserna för den kommande glasbruksanläggningen. Det måste ha varit en stor upplevelse för den lilla koloni urinvånare, som då fick sin nödortfärdiga försörjning från jordbruket vid 3/8 delar av hemmanet Dälvshult.

En ny tid hade börjat; forna från Calmar och Carlskrona gick och kom med material och förmödenheter, tegel inköptes från Bergsryd för 15 daler per 1000 st, järn och spik levererades från järnbruket i Sävsjöström och Orrefors. Till hyttbygget åtgick bl a 33 tolftr balkträn, 3 tolftr 10 alnar, 25 tolftr 12 alnar och 4 tolftr 14 alnars timmer, 72 tolftr sågbräder och 10 tolftr plankor. Vidare inköptes en större mortel av järn för att krossa ben och andra råvaror (finns bevarad vid museet), en trumma inköptes att brukas vid varje tillfälle då folket bör gå af och på arbetet och från Skånska glasbruket levererades en kista fönsterglas. För att leda och ansvara för byggnadsarbeten anställdes byggmästare Sven Svahn från Växjö, för murningsarbeten anställdes Gottfrid Möller och Johan Lidström från Calmar.

För livsuppehållet ordnades ett lagerförråd (Tellelund?) och från Calmar och Carlskrona anskaffades bl a råg som såldes för 10 daler tunnan, ärt 12 daler tunnan, salt sill och torkad fisk, fläsk för 3-4 daler lispundet (8,5 kg), osv. Denna form av livsmedelsdistribution bevarades fram till slutet av 1800-talet. All övrig och tillgänglig personal skickades ut i omgivningen för att plocka och samla in blemsten (kiselsten) som krossades och användes för glassmältningen.

Nästa stora händelse var när nya tungomål började ljuda inom kolonin. Tyska glasblåsare anlände och införskrevs, såsom Johan Eders, Johan Thomas From, Christopher Schyttz (Scheutz) och Anewald Walzer. Dessa svarade för och deltog i den tekniska uppbyggnaden. Schyttz kom från Kungsholms Glasbruk, de övriga direkt från Tyskland i sällskap med pottaskekokaren Johan Banhof och Froms svägerskottfrid Titts, klensmeden Johan Conrad Losenbach som tillverkade hyttredskap mm., samt glasblåsarhustrun Anna Hoijer med söner Philip och Frantz. Maken Hoijer hade troligen avlidit på resan hit; hon återvände med söner till Danzig 1743, sedan bruket bistått henne med medel så att hon kunde återvända.

Vidare fanns en skörare som hette Hendrice Benholts och en degelmakare Hans Micael Scyffler. Dessa utgjorde stommen som svarade för den tekniska uppbyggnaden för tillverkningsprocesserna. För övrigt svarade i stort sett ortsbefolkningen – för alla parter säkert en mödosam uppgift, men samtidigt måste det vara stimulerande med en industri i ödebygden.

I företaget hade nu Koskull investerat 4133 daler och Stael v Holstein 4651 daler. Hela anläggningen bestod nu av hytta, glasmagasin, pottaskekokeri och smedja. Bostadsbeståndet utgjordes av caracktärbyggnaden, betientbyggnaden, en glasblåsarebyggnad och en byggnad för gårdsfolket, en del under uppbyggnad.

Av contoboken framgår att de flesta arbeten utfördes som ackordsarbete. Bruksdrängen Per Persson erhöi för att han skuggit och framkiörda 11 st sylsträn 6 daler, timmerman Sven Joensson erhöi för varje timrad knut 10 daler, byggmästare Svahn erhöi 1 daler 4 öre per arbetsdag osv.

Den 25 juli 1742 skedde invigningen som föregicks med predikan av magister Grönkvist, som för detta erhöi 12 daler. Vidare skänktes till socknens fattiga 15 daler och till kyrkan 5 daler. På höga Herrars Intresenter befallning hade Gästgivare Hultgren anrättat en måltid, varvid traktament utdelades till 35 personer med Hustrur och barn för en kostnad av 18 daler. Mäster Johan Eders bläste det första glaset, ett ämne till fönsterglas som nu finns i brukets utställningshall. Den första glasugnen var tänd och i drift.

Bokhållare Abraham Moell påbörjade med ödmjuk förhoppning 1742 års bruksbok med initialerna I.N.J.C. sirligt präntade på första sidan (i Jesu Kristi namn).

Eric Karlsson

MÄNGEN

Personaltidning för
Kosta Boda AB, 360 52 Kosta

Utgiven i juni 1984

Redaktionskommittén

Patricia Carrington

Sven-Åke Erlandsson

Hans Israelsson

Sten Robert

Tommy Ragnarsson

Percy Svensson

Redaktör:

Ove Alström

Ansvarig utgivare:

Anders Engström

Innehållet i Mängen får återges eller citeras om källan anges enligt följande: Mängen, personaltidning för Kosta Boda AB.

Mängen ISSN 0345-8261

69.3%

p

Bruksböckerna berättar III

HYTTAN BRINNER

Den första hyttan blev inte mer än drygt ett år gammal. Den 11 augusti 1743 jämnades hela anläggningen med marken genom en våldsam brand – ett hårt slag för ägare och anställda. Tillverkning och försäljning hade börjat komma igång.

Återuppbyggnaden började omedelbart – troligen på samma grund, men med en utbyggnad på den norra sidan, 20 alnar i fyrkant. Med alla till buds stående medel och mobilisering av all tillgänglig arbetskraft bedrevs återuppbyggnaden så intensivt att hytta nr 2 redan den 15 oktober samma år stod färdig att tagas i bruk. Det var en nära nog otrolig prestation att på drygt 9 veckor kunna uppföra en driftklar anläggning med allt vad därtill hör.

Bönderna i Transjö levererade grövre bjälkar och plank, och sågen i Högaström såg till att bygget fick bräder i specialdimensioner. Bönderna i övrigt ombesörjde transporter av timmer, virke och materialier. Mästare och personal deltog i arbetet. Att ägarna var belåtna med arbetsinsatserna framgår bland annat av att Mäster Eder erhöi en slaktoxe för »dess besvär med hyttbyggnaden». Kördrängen Johannes erhöi 4 daler till förplägnad för att han hade kört till Carlsrona och hämtat »hvitjord». När sista stenen inmurades i ugnsvälvat erhöi mästarna som extra förplägnad 2 kannor pottöl per man. Murare Leijström fick 1 daler för att han satte upp stegar såväl ovanpå som under hyttaket »för påkommande eldsvåda» o.s.v.

Den nya hyttan mätte 44x24 alnar jämte tillbyggnad 20x20 alnar och inrymde en glasugn för 5 verkstäder på södra delen och 3 fönsterglasugnar på norra sidan, och i den tillbyggda delen 1 ugn för engelskt och franskt skivglas samt 2 kylugnar. Byggnaden var uppförd med stolpar och bräder helt i trä.

VON HOLSTEIN ENSAM ÄGARE

1745 överlät Koskull sin del i bruket till Stael von Holstein, som därmed blev ensam ägare till bruket. Båda ägar-

na var måna om sina underlydandes trevnad och trivsel, 1744 avskrevs alla bruksfolkets kronoskatter. Vid ett tillfälle inköptes inte mindre än »30 lipund toback» för eget och de anställdas behov. Skötsamhet och flit belönades. Mäster From fick till »mera flit och uppmuntran» en »klännings», värderad till 28 dlr och 24 öre. Mäster Waltzen och materialkokare Barnholtz med hustrur fick 20 dlr till respengar åt Stockholm »att begå sin salighets medhela».

Bruket expanderade, bostäder och ekonomibyggnader uppfördes i takt med utvecklingen. I slutet av 1740-talet synes bruket råkat in i en ekonomisk kris. Den slutsatsen kan man dra av att bönderna som levererade ved till bruket erhöi skuldreverser i stället för kontanter. Av Ekeberga kyrka lånades mot obligation 239 dlr. Var det kanske den Svenska Glasindustrins första kris, men som så många senare bemästrades.

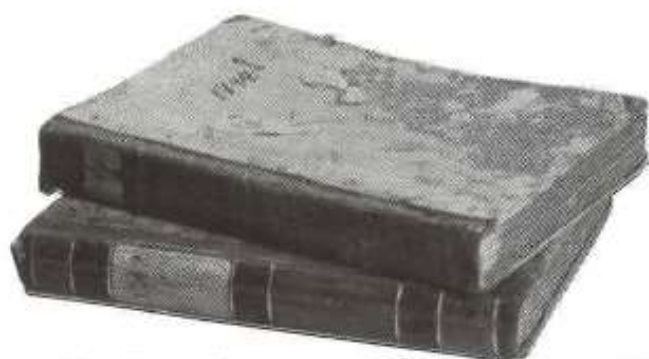
Efter 10 års stadig och stabil utveckling föreslog Inspektör Kijlberg, att hyttan antingen byggdes till eller att en helt fristående hytta byggdes. Vilket av förslagen som förverkligades är inte helt klart, men 1754 uppfördes en ny hyttbyggnad, som förenades med den gamla enligt en levering av Oppman 1836, som uppförstord av Vicke Lindstrand finns i Museet Gamla Kosta.

I Kostas nya hytta nr 3 fanns en stor torkugn, två vedtorkugnar, en kiselugn, en pottaske calsinerugn, en ugn att uppvärma glaspottor i, två kylugnar för grönt glas, två kylugnar för vitt glas, tre sträckugnar till taffel och fönsterglassträckning. Kostnaden för den nya hyttan uppgick till 2.151 daler. Den kom att bestå ända till 1836, då hytta nr 4 uppfördes på sin nuvarande plats.

1756 frånträdde Stal von Holstein bruket. I samband därmed donerade han besittningsrätten till Kulla Gästgiveri till sin Inspektör Erich Kyhlberg som erkänsla för dennes trohet och nit.

Därmed var de båda landshövdingarnas era som glasbrukspatroner slut.

Eric Karlsson

Bruksböckerna berättar IV

Johan Fredrich Wickenberg från Västervik, 32 år gammal, och delägare i Kosta Bruk övertog Bruket och flyttade in i Herrgården 1756. Enligt anteckningar medförde han som bohag 1 st byrå, 2 st speglar, 1 st brädspele, 1 tunna socker, pigan Sara och sin syster Maria Catharina som hushållerska.

År 1764 gifter han sig med Chatarina Hultman och flyttar tillbaka till Västervik och överläter driften till sin sväger Graelius med titeln »Directeur».

1781 ombyggdes Herrgården och Wickenberg flyttar tillbaka till Kosta och stannar där till sin död 1790.

Vid sitt tillträde till Bruket synes inte Wickenberg förföra över något större kapital och fick dra sig fram med upplånat kapital och en bekymmersam ekonomi. »Bouteille-blåsningens» med 20.000 st årstillverkning var svår att avyttra och ofta till förlust. »Öfriga sorte av öhl- och vinglas kan med fördel avsändas och säljas i Stockholm, en ferm hvitglas-blåsare eftersöktes. Taffelglaset var besvärligt med transporter och skärfare.»

Driften var inte problemfri. I syfte att nå en billigare och rationellare drift uppfördes väster om den gamla hyttan en provhytta (nr 4) avsedd för torv som bränsle. Intilliggande mossar hade vid prov visat sig innehålla rikligt med sk brännstoft och förutsättningarna var goda, men av okänd anledning kom aldrig driften igång. Hyttan försvinner i bokföringen och redovisas senare som lagerlokal. Orsakerna har aldrig klarlagts. Var det ugnstypen, som inte passade eller var det hanteringen av torvupptagningen som inte behärskades? Det fanns på den tiden inga maskinella hjälpmedel. Det har senare visat sig att Wickenbergs teori var riktig om torvens bränslevärde.

Brukets ekonomi och soliditet förbättrades. En lugn och stadig utveckling, och ett gott förhållande rådde med de anställda under Wickenbergs 35-åriga ledning. Bebyggelsen in-

skränkte sig till de fem dagsverksstugorna vid Bruksgatan, som flyttades från fjällen /Fjällboda/ och efter den tidens begrepp moderniserades.

Jordbruket förbättrades. Därom vittnar de mäktiga stenmurarna på båda sidor om gamla vägen till Kulla och Skärgöl. Vid sitt frånfalle var Wickenbergs ensam ägare till Bruket jämte egendomarna Dovedshult-Kulla-Lövsjö-Ryd-Carlsmåla-Tikaskruv-Johans-torp och underliggande torpställen, stor egendom i Västervik och ett värdefullt bohag. Därtill skall läggas att bruk och anläggningar voro i ett gott skick, och de efterlevande övertog ett skuldfritt bo.

Man kan väl inte motsäga Wickenbergs eget påstående, att »Bruket hade med skicklighet och klok ledning, hederligt belönt sin ägare».

Trots den stora förmögenheten bodde Fru Wickenberg kvar i herrgården till sin död 1786 och förestod bruks-hushållet för bokhållare och Brukets gäster och ombesörjde ljusstöpningen för kontor och fabrik. Härför uppbar hon avkastningen från Ladugården.

Båda vilar nu i den gemensamma familjegraven »gravkammaren» på Ekeberga Kyrkogård. En »Grifternas», som upprättades efter Wickenbergs död, förvaras nu i Sockestugan och ger en skildring av hans personlighet.

»Försynen hade tilldelat honom efter födelsen, som timade den 1 februari 1724 eldigt snille, skarpt förstånd, mögen eftertanke jemte gladlynt och milt ansigte, som ej ringa bidrog till allas kärlek och högaktning, därför var han rättrådig ämbetsman, hederlig medborgare, kär make och mot sina barn den bästa far, mot underhafvande mild husbonde, mot sig sjelf god cristen. Hans hus af Gud rikeligen välsignat var den fattiges hemvist, den förtrycktes fristad. Gudsfrugtan, den han grundeligen ägde älskade var hans nöje, ty blef hans död lik lefnaden stilla lycksalig på Kosta Glasbruk den 19 april 1790.»

Bruksböckerna berättar V

BRUKET UTAN LEDNING 1790 – 1791

Efter Wickenbergs död 1790, slutade både Bruksförvaltare Grælius och bokhållaren vid Bruket, som stod utan ledning ända till den 1 juli 1791. Då avbröt Johan Reinhold Angerstein som kapten sin strapatsrika militära bana och tog hand om ledningen för bruket. Angerstein var gift med Wickenbergs dotter Elisabeth.

För sina stora militära förtjänster erhöill han Majors grad, när han slutade. Han bosatte sig i den ombyggda norra delen av Herrgården. Hans svärmor, Catarina Wickenberg, bodde i den södra delen, som även inrymde kontor och rum för bokhållare. Hon ägde nu halva Bruket och Angerstein, genom sin hustrus arvedel, en fjärdedel av egendomen, som omfattade utom Bruket 6 hemman, tullkvarn och flera torpställen.

Angerstein uppbar i lön 166,33 rdr om året i kontanta medel, därutöver 25 tunnor råg, 5 tunnor korn, och ersattes för 60 kannor brännvin, som spenderades vid slätter och skördehjälp samt övriga trakteringar. Brännvinet kostade då 28 shilling kannan. Angerstein skulle tillhandahålla erforderlig talg till ljusstöpnig för belysning i kontor och ladugård.

Under de 18 åren som Angerstein var ledare för Bruket rådde en lugn och stabil utveckling. Bruksegendomarna ökades genom nya inköp av gårdar och torp och omfattade nu närmare 90.000 hektar i huvudsak skogsmark. Flera byggnader tillkom under hans tid. År 1793 byggdes ny pottkammare (senare drängstuga - riven), år 1795 byggdes Glasblåsarbyggnaderna (husen närmast norr om Herrgården). Glasblåsarladugården, där mästarna hade sina kor, låg på backen norr om silperiet och kalla-

des »Blåsbackalunde», byggdes om och inrymde 8 fähus med 2 rum i varje för ko och foder. Smedstugan »Svartabäcke», den södra i brukslängan, byggdes om och flyttades till sin nuvarande plats 1796. Saltpetersladan uppfördes i trakten öster om nuvarande vandrarmhemmet, vid kyrkan. År 1806 byggdes glasmagasinet vid Herrgården om, osv.

Prosten Engstrand beskriver Angerstein som en man med en välbyggd och stark kropp, som intill sitt 50:e levnadsår andades munterhet och hälsa tills han drabbades av en svår rosfeber och aldrig återvann full hälsa. År 1807 drabbades han av en svår olyckshändelse, och råkade falla från 9 alnars höjd i magasinet och skadade sig så svårt att han fick uppleva en vacklande hälsa ända till sin död, den 14 maj 1809, endast 57 år gammal.

Det påstås, att hans stövlar blev hängande kvar på bjälkarna, varifrån han föll, en lång tid efteråt.

Han bars till graven av 6 av sina tjänare, som var och en fick en »Begravningsked» av silver och med inskriptionen »Som minne av en god och trogen husbonde».

Han ligger nu begravd i familjegraven på Ekeberga kyrkogård.

En duglig bruksman och avhållen husbonde, älskvärd, ädel, redlig och välgörande enligt Prosten Engström, som höll ett långt och gripande tal vid hans bår. Talet trycktes sedan i 150 exemplar och ett finns bevarat i bruksarkivet.

Den efterlämnade maken bodde kvar i Herrgården till omkring 1820, då hon bosätter sig i Stockholm och avlider där 1826.

Eric Karlsson

P.S.

Är det någon som vet något om »Begravningskedarna» så hör av er till Eric Karlsson i Kosta.

Bruksböckerna berättar VI

Johan Fredrik Dufwa

Efter Vickenbergs död 1809 ägdes och förvaltades bruket av änkefru Vickenberg och hennes båda döttrar. Enligt testamentsförordnandet fick inte detta förhållande ändras förrän efter änkefru Assessorskan Vickenbergs död.

Efter Angersteins död övertog den andre mågen, Hovrättsrådet Johan Fredrik Dufwa, f. 1764 d. 1823, ledningen för Kosta Glasbruk. Dufwa var ägare till Sätters Manufakturverk och Laxå Hytta i Dalarna och flyttade inte helt till Kosta förrän 1811 och bosatte sig då i herrgårdsbyggnaden. Han kunde nu mer ägna sig åt driften av Bruket. Bland hans första förehavanden vid Bruket kan nämnas, att han på Ekeberga Kyrkogård lät uppföra en familjegrav, dit även stoftet efter Vickenberg och hans maka fördes, och där deras efterkommande skulle vila. Monumentet blev helt färdigt 1810.

En annan åtgärd var att indriva skulder som allmogen under svåra år ådragit sig till Bruket. De hade bl a lånat brödsäd. Genom en pålysning från predikstolen uppmanades de skyldiga att göra rätt för sig omgående samt att välvilligt åtaga sig hemtransport av ett parti spannmål, som Bruket hade lagrat i Kalmar.

I Dufwas åtagande ingick att hålla brukshushåll för viss personal och besökande, dvs bokhållare, rättare, stalldräng, ladugårdspiga och personalen vid brännvinsbränneriet. I brukshushållet ingick mat, husrum och lön. Bokhållarna hade 32 skilling om dagen, rättare och stalldräng 90 rdr om året och ladugårdspigan 80 rdr. I hushållet åtgick 1815, 96 kannor brännvin å 1 1/4 rdr kannan. Brännvinet brändes av egen säd och i eget bränneri. Till 170 kannor brännvin åtgick 6 1/2 tunnor råg, 6,9 tunnor korn och 12 kappar havre. Kostnad ca 96 rdr.

Dufwa erhöll inte någon fast lön. Vid årets slut utbetalades ett arvode om ca 3.500 rdr beroende på Brukets likviditet. Dessutom erhöll han från

lantbruket spannmål, rotfrukter, fläsk, kött, lin, ull, lingen och honung osv, en förmån som bestod så länge intressenterna ägde familjeföretaget.

1814 bildade Dufwa och hans svägerska en donationsfond

Till Waraktigt minne äfen å denna ort för de inom ett år inträffade märkvärdiga och lyckliga händelser och till bebyggande av undersätlig wörndnad för Konungen och Hans Kongl. Höghet Kronprinsen samt af tacksamhet till försynen som bevarat Hans Kongl. Höghet från krigets faror.

Fonden lydde på 1.000 rdr banco, varå 6 % ränta skulle utbetalas till understöd åt bleserade soldater och stupade soldaters änkor inom Ekeberga socken, samt Johanstorps, Vägershults och Åhults hemman. Fonden är numera upplöst och inbetald till Ekeberga Pastorat. Först fick änkan efter soldaten Petter Kuhlas åtnjutna utdelningen med 22,24 rdr.

Den 26 januari 1815 höll bruket stora festligheter i anledning av Kronprinsens födelsedag. Från Carlskrona inköptes bl a 45 skp socker, 7 but arrak, 6 but moselvin, 6 but portvin, 4 kannor rum, 2 kannor franskt vin, 1 but citronsaft, 2 kannor poccardonvin, 4 skp hjortron, 5 skp vita vaxljus m m samt 10 skp krut för salutkanonerna (finns på museet). Musiken erhöll konstant 29 rdr. För målning av transpanger åtgick 14 rdr. Till illuminationen åtgick 1 lispund talg. Kaffe och kakor kostade hela 50 rdr. Att det var stora festligheter framgår av det tal som Dufwa höll, som trycktes upp och såldes för 8 skilling exemplaret. Behållningen skänktes till Växjö lasarett.

1815 lät Dufwa på egen bekostnad uppsätta en minnesten åt »FLITIGA ARBETARE» som tidigare omnämnts.

Dufwa synes ha varit en omtänksam husbonde, som gav underlydande uppmuntran och uppskattning, när ekonomin tillät det. Således erhöll Frans och Nils Berg varsin ko 1811. År 1812 fick glasblåsarna 50 rdr och en halv tunna strömming som uppmuntran för

flit. År 1813 fick bruksfolket 3/4 tunna sill och nyårspengar. Julpengar delades i regel ut till de anställda.

Av följande överenskommelse framgår att Dufwa var mån om brukets vidareutveckling:

»Överenskommelse mellan Dufwa och Instrumentmakaren Antoni Cetti, Köpenhamn, att 13-åriga gossen Conrad Gottfrid Scheutz genomgår en 2-årig lärotid hos Cetti för att lära sig blåsa vid lampa, förfärdiga barometrar, termometrar, brännvinsprovare, pärlor och andra glasarbeten, samt lära sig tyska språket, och på lediga stunder läsa och skriva. Han skall av Cetti erhålla kläder och föda och återlämnas till Kosta Glasbruk efter 2 år.»

Dufwa utfäste sig att till Cetti betala 100 rdr. rgs om året.

Daterat och undertecknat den 19 mars 1814.

Efter 7 år som ledare för Kosta Glasbruk flyttade Dufwa till Stockholm. Vid ett avskedstal till sina underlydande meddelade han, att han överlämnade chefskapet till Protokollsekreterare Aron Borg, som av någon anledning inte tillträdde sin befattning, utan det blev Inspektör J. J. Vogt som i många år blev ansvarig för bruksdriften.

Dufwa förblev dock Brukets styresman till sin död 1823.

Dufwa var, liksom tidigare bruksägare, ägare till ansevärda tillgångar i förtag, gårdar och inventarier.

Den 18 juni 1821 avled Hovrättsrådsinnan Dufwa, och den 23 januari 1823 avled Hovrättsrådet Johan Fredrik Dufwa.

De vilar nu i familjegraven på Ekeberga kyrkogård.

Dufwas sista ord i avskedstalet, när han lämnade Kosta:

**»DEN HÖGSTES NÅD VARE MED
OCH ÖVER OSS ALLA»**

Eric Karlsson

MÅNGEN

Personaltidning för
Kosta Boda AB, 360 52 Kosta

Utgiven i juni 1986

Redaktionskommittén:

Sven-Åke Erlandsson

Hans Israelsson

Tommy Ragnarsson

Sten Robdrt

Peter Petersson

Redaktör:

Ove Alström

Ansvarig utgivare:

Anders Engström

Där inget annat anges har Ove Alström tagit fotografierna och skrivit texten.

Innehållet i Mången får återges eller citeras om källan anges enligt följande: Mången, personaltidning för Kosta Boda AB.

Mången ISSN 0348-8261

Bruksböckerna berättar VII

UNO ANGERSTEIN

Efter Dufvas död sköttes bruksdriften av Hovrättsrådet Heerman och inspektör Vogt, till år 1830, då ledningen anförtröddes åt Uno Angerstein, som då var ägare till 2/5 av bruket. Han gifte sig 1832 med Eva Karolina, född Leander 1813, dotter till Härads-hövdingen i Kronobergs län, Johan Peter Leander och h h Elise Lundell. Angerstein bosatte sig aldrig i Kosta. 1833 förvärfvade han Gävetorps Säteri m.fl. hemman. Här blev han boende till 1870, då han sålde egendomen och flyttade till Alvesta och blev boende där till sin död 1874.

Bruksdriften sköttes under Angersteins ledning av förvaltare, Vogt, Berzelius och Sohlberg. En omfattande brevväxling från den tiden finns bevarad i bruksarkivet och vittnar om ett intimt samarbete, han gjorde täta besök i Kosta. Dessutom stod alltid en skarpsprungen rithäst till förfogande vid brådska ärenden. Angerstein beskrivs som rättsrådlig, rikt begåvad och stor konstnär, därom vittnar altartavlan, som han målade till Ekeberga kyrka 1860. Han var frikostig mot dåtidens målare med fristad på hans egendom. Som mecenater kan nämnas Zoll, Nordenberg, Berg, Larsen m. fl.

Som 14-åring började han sin militärutbildning på Karlberg, avancerade till kompanichef 1848. År 1863 utnämndes han till kammarherre. Under hans ledarskap utvecklades bruket väsentligt, såväl industriellt som försäljningsmässigt. År 1833 trycktes och distribuerades de första priskuranterna inom och utomlands.

Bland de mer omfattande arbetena var tillkomsten av Kostas femte hytta, som uppfördes på sin nuvarande plats, den gamla vid Herrgården hade nu va-

rit i drift i 82 år och var hårt nedsliten. Efterfrågan på brukets produkter ökade så att höjd produktivitet var påkallad. Angerstein deltog själv i projekteringen. I sällskap med Berzelius gjordes flera studieresor till andra bruk och hyttor, Johannisholms brukshyttan i Dalarna kom att stå som förebild till den nya hyttan, den hade bl.a. den fördelen att taket var uppfört med lösa lemmar som lätt kunde tas bort vid eldsvåda.

Den nya hyttan byggdes 90 alnar lång, 30 1/2 bred och 10 alnar hög till takresningen, den uppfördes av stolpar och bräder. På västra sidan två byggnader av timmer 26x15x5 alnar. På östra sidan två liknande byggnader 21x15x6 alnar. För uppförandet åtgick 9.438 dagsverk. I löner här för betalades 4.100 rdr. Timmermännen erhöi var sin kanna brännvin vid »knäppningen». Åborna i Muggehult, Käleskrub och Lövsjö fick 8 ritade stopaflaskor och 8 ritade brännvinsglas för körhjälp med hyttvirket. Ingrid Johansson och Åborna i Lövsjö upptog och framrodde 30 lass lera. Hyttan beströks invändigt med alunsilam (brandhämmande) och utvändigt med stenkolsolja. För vattenbehovet grävdes inne i hyttan en 8 alnars djup brunn. Från de nersprängda ugnsgroparna sprängdes och grävdes ett två alnar brett dike som mynnade ut i en rännil längs vägen norr ut mot dagsverksstugorna, därav uppkom troligen namnet »Svartabäck» på den södra dagsverksstugan.

När den nya hyttan 1838 var färdig att tagas i bruk, var den utrustad med 2 glasblåsningsugnar för 6 verkstäder, 2 askugnar, 4 vedtorkningsugnar, 2 sträckugnar, 4 temperugnar, 1 stenugn, 1 calcinerugn och 3 kylugnar jämte övrig utrustning. Brandförsäkringsvärde 12.010 rdr.

1841 uppfördes, öster om hyttan en pottkammare, 69 alnar lång, som senare inreddes till sliperi med 8 slipstolar, som drevs med hästvandring. 1842 anlades ett med vattenkraft drivet sliperi vid Catrinefors (Krossen) med stampverk. 1845 byggdes öster om hyttan en 86x35x13 fot stor magasinbyggnad som användes som sådan till 1887. Handelsbod och gravörverkstad till 1902, etsverkstad till 1954, då den byggdes om till nuvarande Brukskontor. 1847 tillbyggdes hyttan på östra sidan 21x18x10 alnar för en maskinsträckugn. Senare installerades ytterligare en maskinsträckugn. 1858 stod hyttan i Johanstorp med 6 deglar färdigt att tas i bruk, 120 år efter det att Silversparre ansökt om att få anlägga ett glasbruk där.

Efterfrågan på slipat glas ökade, 1859 beslutades att ett större ångsliperi skulle byggas, därvid tillkom den s.k. Stenstugan. Den uppfördes helt av sten i storlek 38x17x7 alnar samt på norra gaveln ett maskinrum och en 6 hästars ångmaskin. Sliperiet utrustades med 20 slipstolar, 2 polerstolar och 3 planverk.

I vindsrummet inreddes bl.a. gravörverkstad. 1861 stod anläggningen färdig och hade dragit en kostnad av 10.918 rdr. För första gången annonserades efter kunniga glasslipare i in- och utlandet. Stor brist på bostäder uppstod. För att frigöra en del lägenheter, byggdes ett »Änkehus på Lustigkullar» 1828, där 9 ånkor fick sin hemvist. Tre större glasblåsarbyggnader byggdes. Först 1848 »Läsestugans» norr om hyttan, 1850 »Söderbomsbyggnaden», 1860 byggnaden bakom läsestugan, 1855 Frommastugan m. fl. mindre torpställen.

Fortf. nästa sidan...

MÄNGEN

Personaltidning för
Kosta Boda AB, 360 52 Kosta

Utgiven i december 1986

Redaktionskommittén:

Sven-Åke Erlandsson

Hans Isacsson

Tommy Ragnarsson

Sven Robert

Peter Petersson

Kajsa Wahlström

Redaktör:

Ove Alström

Ansvarig utgivare:

Anders Engström

Där inget annat anges har Ove Alström tagit fotografierna och skrivit texten. Innehållet i Mängen får återges eller citeras om källan anges enligt följande: Mängen, personaltidning för Kosta Boda AB.

Mängen ISSN 0345-8261

KOSTA AKTIEBOLAG 1875-1894

Efter Angersteins död 1874 ombildades det gamla familjeföretaget genom Kongl. Majts resolution den 3 september 1875 till aktiebolag, med ett aktiekapital på 1 600 000 kronor, fördelade på 800 aktier à 2 000 kronor.

Kosta. Direktorsbostaden.

Bruksböckerna berättar VIII

Till bolagets styresman utsågs Landshövdingen Charpentier bosatt i Västerås. Den ekonomiska ställningen ansågs då vara mycket god, den produktiva skogsmarken utgjorde 9 295 har med växande barrskog, värderad till 1 107 412 kronor. Kreatursbeståndet på gårdarna bestod av: 108 oxar, 128 kor, 64 ungnöt, 175 får och 25 hästar.

Innan aktiebolaget bildades upptogs ett hypotekslån på 150 000 kronor mot 5,1/4 % ränta. Beloppet delades mellan delägarna. Amortering och förräntning försatte jämte vikande konjunkturer och konkurrens från småbruken det nya bolaget i en svår ekonomisk situation. Försäljningen sjönk katastrofalt. Småbruken sänkte sina priser och lämnade 30 % rabatt på köp över 100 kronor. Situationen började bli ohållbar. I brev den 31 mars 1877 meddelar Förvaltare Solberg till Landshövding Charpentier att hans styrelsearvode inte kan utbetalas, brukskassan är helt och hållet slut. I detta läge beslutades, att ekonomin skulle avhjälpas genom avverkning och försäljning av

virke från de stora skogstillgångarna. Nya lån togs upp för att bli bygga ett sågverk vid Blågöl, som togs i bruk 1879. Samtidigt lades en vattenledning från pumpverk vid Blågöl till en reservoar vid hyttan med vidare fördelning till de olika lokalerna. Tidigare hade vatten försatts i tunnor med oxar till bruket.

Samtidigt byggdes en krossverksbyggnad (nuvarande ingång till marknadskontor m m) i anslutning till magasinbyggnad. 1879 försågs krossverket med en 2 570 fot lång linbana från ångmaskinen vid Blågöl, som drivkraft för kross och snickarverkstad som låg på andra våningen.

Vid Lessebo station byggdes magasin och stall. Sedan Wexjö-Charlserona Jernväg öppnats för allmän trafik 1874, skedde all transport med oxforor och häst till Lessebo. 1877 uppförde Byggmästaren Carl Mild på Hästö arbetarbostaden på backen (Blåsbackalund) nu använd som lager. Samme byggmästare uppförde 1880 musikpaviljongen norr om hyttan. Hela fabriksområdet inhägnades, vaktstuga byggdes och portvakt anställdes.

Avverkningar, och den dagliga förbindelsen med Lessebo station, krävde stora förbättringar av vägar och drog stora kostnader. Övriga investeringar jämte utdelning till aktieägarna, försatte bruket i en ytterligare bekymmersam situation, som inte kunde avhjälpas med inkomster från skogsegendomen.

Landshövding Charpentier avlider genom eget förvållande 1886 och ny styrelse utses. Som VD utsågs Kapten

C. Håkansson, Växjö. Den nya styrelsen ansågs inte ens kunna uppehålla driften till nästa ordinarie bolagsstämma, utan beslöt vid extra sammanträde den 16 juli 1887, att frågan skulle tas upp om en total nedläggning av bruket skulle ske, eller om en genomgripande omläggning av hela driften skulle vidtagas.

Försök hade gjorts, inom- och utomlands, att avyttra egendomen helt eller delvis, men inga köpare fanns, något som vi får vara tacksamma för. Kanska ett av de viktigaste besluten i Kostas historia fattades, att såväl glasbruksdriften som jordbruket skulle genomgå stora rationaliseringar och ombyggnader, för att få en bättre lönsamhet. För att kunna genomföra detta ekonomiskt beslutades, att all skog som mätte 10" och däröver i brösthöjd skulle

MÅNGEN

Personaltidning för

Kosta Boda AB, 360 52 Kosta

Utgiven i juni 1987

Redaktionskommittén:

Sven-Åke Erlundsson

Hans Israelsson

Tommy Ragnarsson

Sten Robert

Peter Petersson

Kajsa Wahlström

Redaktör:

Ove Alström

Ansvarig utgivare:

Bengt Gullbrandson

Där inget annat anges har Ove Alström tagit fotografierna och skrivit texten. Innehållet i Mången får återges eller citeras om källan anges enligt följande: Mången, personaltidning för Kosta Boda AB.

Mången ISSN 0345 - 8261

Bruksböckerna berättar IX

Vid bolagsstämma, som hölls i Växjö den 31 juli 1899, utsågs Jägmästaren Axel F. Hummel till verkställande direktör och styrelseordförande för Kosta Aktiebolag och blev därmed ansvarig ledare för Glasbruksdriften — Lantbruksrörelsen — Kosta Trävaruaffär och järnvägsföretaget.

Hummel fick nu möjligheter att utveckla sina djärva och vittgående planer. 1890-talet blev den mest handelsrika tiden i Brukets historia i utveckling och omdaning. Det var liv och rörelse överallt i det lilla samhället.

Bruket sysselsatte inom samtliga verksamhetsgrenar omkring 1.000 personer. 1889 togs gaseldade Siemens ugnar i drift, en ugnstyp som beräknades skulle ge en betydande vinst på bränslesidan, då torv och avfall från sågverksrörelsen skulle kunna användas. Verkställda analyser av kringliggande torvmossar visade att 25 miljoner kubikmeter prima brännortorv till lågt pris kunde utvinna. Dessutom förutsågs en märkbar kvalitetsförbättring med det Siemenska ugnssystemet.

Samma år, 1889, antogs ett anbud från byggmästare Sven Svensson i Växjö för att i tegel uppföra ett nytt sliperi, 135 fot långt och 40 fot brett, med plats för 60 slipstolar och planverk (nuvarande östra sliperiet).

Materialmagasinet (nuvarande Brukskontoret) omändrades till bruks-handel med anställd föreståndare. Handeln skedde i huvudsak per bok med avräkning vid slutavlöning. Återbäringen skedde i form av »fritt snuse». Bra kund fick packad dosa, övriga löst mått.

1890 togs det nya kontoret i bruk med utställning på andra våningen (nu-

Visjösågen som fick bidra till finansieringen av den omfattande omdaning av Bruket.

varande kundutställning). Kontoret var tidigare inrymt i Herrgårdsbyggnaden. 1891 öppnade bruket eget försäljningskontor i Stockholm med adress Sturegatan 5.

Kosta Trävaruaffär drevs som planerat och kunde tillfälligt förbättra likviditeten. Transportproblemet löstes med ett smalspår till Visjön för hästdragna virkesvagnar. Senare utbyggdes spåret ända till Lessebo Järnvägsstation. För att nå Visjön den kortaste vägen med spåret fick man gå över det sankna Visjöflyet. Spåret fick läggas på en så kallad rostbädd. Den bestod av nyhuggna träd i hela sin längd och ris längs spåret, på vilket lades 5 tums sågade sliprar tvärs över bädden.

När skenorna var utlagda och spikade fyllides banken på med dy och senare grus. Lagom till grusningen kom

de av Hummel inköpta loken Kosta nr 1 och Pysen. Nu skyndade man på med grusningen för Hummel hade planer på att få in bandelen Kosta-Lessebo i allmän trafik.

Grusningen blev ett omtyckt folk-nöje för en tid. Man befärade att något skulle hända och samlades vid »Flyet». Gruset hämtades vid Visjön och tågen gick i skytteltrafik till och med på söndagarna. Grustågen rusade fram så att hela flyet gungade.

Hummel lyckades få koncession för allmän trafik på bandelen Kosta-Lessebo och högtidlig invigning kunde ske den 20 augusti 1891. Hela stationsområdet var flaggprytt när landshövdingen invigningstalade och stora festligheter bjöds med bland annat musik av musikkåren. Det var en av Kostas stora dagar. Nu hade man både egen post och järnväg.

Forts. sista sidan ...

MÄNGEN Personaltidning för Kosta Boda AB, 360 52 Kosta

Utgiven i december 1987

Redaktionskommittén:

Sven Åke Erlandsson

Hans Israelsson

Tommy Ragnarsson

Sten Robert

Peter Petersson

Kajsa Wahlström

Redaktör:

Ove Alström

Ansvarig utgivare:

Bengt Gullbrandson

Där inget annat anges har Ove Alström tagit fotografierna och skrivit texten.

Innehållet i Mängen får återges eller citeras om källan anges enligt följande: Mängen, personaltidning för Kosta Boda AB.

Mängen ISSN 0345 - 8261

Bruksböckerna berättar X

Vi är nu inne på slutet av 1890-talet. Hummels planer och idéer till stordrift ökade med framgångarna. Nu fanns planer på att bygga ut den lilla järnvägen till någon östersjöhamn och därmed få direkt båtförbindelse med yttervärlden.

Han tänkte också på trivseln och uppdrog åt en känd trädgårdsarkitekt att inkomma med förslag till park och planteringsanläggning inom stations- och bruksområdet. En del träd från den tiden finns ännu kvar.

Allt syntes gå Hummel väl i händerna, men motgångar saknades inte. Hummels stora bekymmer var de snabbt uppväxande s k småbruken med låga anläggningskostnader och stor konkurrenskraft.

Vid ett tillfälle beklagade Hummel sig över detta, varvid han tillfrågades om hur många konkurrensbruk han hade. Han svarade: "När jag reste hemifrån var det 33 st. Hur många det är nu i eftermiddag vet jag inte."

Som en första åtgärd sammankallade han samtliga glasbruksägare och lyckades få igenom ett beslut om att, till allas bästa, hålla jämförbara priser bruken emellan. En överenskommelse som inte höll mer än den dagen.

Ekonomi och lönsamhet var av olika orsaker ständiga bekymmer. Det nu så efterfrågade tunga och sönderslipade glaslet blev dyrbart i framställning; massakravande råglas av vilket en tredjedel skulle slipas bort.

När den s k Tsarens skål beställdes förutsattes det, att "den skulle vara 150 mm i diam, med 25 mm tjockt glas och med 20 mm djupa skär rikligt dekorerades".

Hummel sökte kontakt med Gunnar Wennerberg för utveckling av den franske glaskonstnären Gallés teknik.

vaktstugan. Av maskiner och axelledningar fanns bara förvridna rester kvar.

Röjnings- och återuppbyggnadsarbeten sattes omedelbart igång. Glasugnarna hade inte tagit någon större skada och kunde snabbt repareras. En provisorisk byggnad restes över ugnarna och efter 6 veckor kunde arbetet återupptas. En prestation med dåtidens hjälpmedel som måste beundras. En del av tillverkningen flyttades till hyttan i Johanstorp.

För att göra upp förslag till ny hyttbyggnad anlättes den kände konstruktören civilingenjören F. Söderberg. Hans förslag godtogs och Wexjö Mek Verkstad antogs som leverantör av bärande järnkonstruktioner och plåtarbeten. Spant med sidostolpar och stormförband nitades ihop och gjordes färdiga i Växjö. Dessa fraktades sedan med järnväg till Lessebo f v b till Kosta.

Forts. sista sidan...

Morgonen den 5 augusti 1901. Katastrofen är ett faktum.

De första pjäserna i överfångsglas ställdes ut i Paris år 1900.

Planerna på en utbyggnad av Kosta-banan till en östersjöhamn kom av flera orsaker ej till stånd. Hummel fick nöja sig med en utbyggnad till Målerås. Denna del invigdes med pompa och ståt 1899 och sammanslogs med Kosta-Lessebodalen till ett enhetligt trafikföretag.

Hummel öppnade en järnvägsbyrå i Stockholm, "Hummels Jernvägsbyrå", där han projekterade och sålde järnvägar med "Kosta-systemet". 1901 anlades Kosta Gjuteri och Mekaniska Verkstad i det nerlagda sliperiet vid järnvägsstationen.

Samma år, natten till den 5 augusti, drabbades bruket av den hittills största katastrofen. På några timmar i stark bläst, brann hela det till stora kostnader ombyggda och moderniserade bruket ner till grunden. Kvar fanns på morgonen endast maskinhuset, lagerlokalen (nuvarande Brukskontoret) och port-

MÅNGEN Personaltidning för Kosta Boda AB, 360 52 Kosta

Utgiven i december 1988

Redaktionskommittén:

Sven-Åke Erlandsson

Hans Israelsson

Tommy Ragnarsson

Sten Robert

Sven Örsta

Redaktör:

Kajsa Wahlström

Ansvarig utgivare:

Bengt Gullbrandson

I detta nummer har Thorsten Carlsson och Cajsa Ahl deltagit.
Innehållet i Mången får återges eller citeras om källan anges enligt följande:
Mången, personaltidning för Kosta Boda AB.

Mången ISSN 0345 - 8261